

**МАВҚЕИ ҚОФИЯ
ДАР ҒАЗАЛИЁТИ НАЗИРИИ
НИШОПУРӢ**

**РАСПОЛОЖЕНИЕ
РИФМЫ В ГАЗЕЛЯХ НАЗИРИИ
НИШОПУРИ**

**THE POSITION
OF RHYME IN NAZIR
NISHOPUR'S GHAZALS**

Маҳмудзода Обидҷони Бекназар, номзади илмҳои филология, сармуаллими кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (Тоҷикистон, Душанбе)

Маҳмудзаде Обидҷони Бекназар, кандидат филологический наук, старший преподаватель кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни, (Таджикистан, Душанбе)

Mahmudzoda Obidjoni Beknazar, candidate of philological sciences, lecturer of the department of theory and history of literature under the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini (Tajikistan, Dushanbe),

E-mail: mirobid-26@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: Назирӣ, адабиёти форсизабони Ҳинд, газал, қофия, қофияи мураддаф, қофияи мутлақ, қофияи дарунӣ, такрори қофия, маънисозӣ, қофиясанҷ

Дар мақола мавқеи қофия дар газалиёти Назирии Нишопурӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф дар чараёни омӯзиши масоили назарии қофия ва ҷойгоҳи он дар шеър муқаррар намудааст, ки адабиётшиносон қофияро яке аз рукнҳои аслии шеъри суннатӣ доништаанд. Дар чараёни баррасиҳои нахуст ба ҷойгоҳи қофия дар заминаи истиқбол аз шеваи суханварони пешин тавачҷуҳ зоҳир гардида, дар асоси он маълум гардидааст, ки Назирӣ ҳарчанд дар чараёни пайравӣ аз газалиёти шоирони гузашта муҳимтарин усули кори онҳоро дар қофиясозӣ идома медиҳад, вале ба назар мерасад, ки баробари ин тозақориҳое низ дар қофиясозӣ ба вучуд меоварад. Ҳамзамон, бо истифодаи вожаҳои дигар, такрори қофия ва таҳаввули маъноии онҳо ҳамчун яке аз вижаҳои муҳими сабки ҳиндӣ, инчунин мазмунсозиҳои шоирона, ба кӯшиши талошҳои навоваронаи шоир таъкид мекунад. Аз баррасӣ ва таҳқиқи мавзӯи муаллиф ба натиҷае расидааст, ки Назирӣ баробари истифодаи навъҳои мухталифи қофия кӯшидааст, ки таҷрибаҳои ҳунарии дар эҷоди қофияҳо тавассути ба қор гирифтани калимаҳои, ки камтар дар мақоми ин рукни шеър қарор гирифтаанд, анҷом диҳад, ки дар умум ҳунари шоирии суханварро шарҳу тафсир мекунад.

Ключевые слова: Назир, индийско-персидская литература, газель, рифма, абсолютная рифма, внутренняя рифма, повторение рифмы, стихотворец, смыслотворчество

В статье рассматривается расположение рифмы в газелях Назирии Нишапури. Автором в процессе изучения теоретических вопросов рифмы и ее места в поэзии установлено, что рифма, по мнению многих литературоведов, является одним из основных столпов традиционной поэзии. С учетом первых дискуссий предыдущих мастеров слова о соотношении стиля рифмовки и её позиции, было выявлено, что Назир, хотя и следует основным приемам рифмовки газелей поэтов прошлого, продолжает совершенствовать поэтическую рифму. В то же время, воспользовавшись другими словами, повторяющимися рифмами и их осмыслением, автор определяет важную черту индийского стиля, поэтическую окраску, акцентируя внимание на новаторские усилия и стремления самого поэта. На основе анализа и изучения темы исследования автор делает вывод, что Назир при использовании различных типов рифмы больше старался работать над созданием нового типа рифмовки и экспериментировать с ее структурой, вводя другие, менее распространенные выражения и слова в данном типе поэзии, в результате которых проявляются красноречивость и мастерство поэта.

Key words: Nazir, Indian Persian literature, ghazal, rhyme, absolute rhyme, inner rhyme, repetition of rhyme, semantics, rhyme checking

The article dwells on the position of rhyme in Nazir Nishapur's ghazals. In the course of the study the author canvasses theoretical issues beset with rhyme and its place in poetry the fact that rhyme being recognized as one of the main pillars of traditional poetry by literary scholars. While considering the first discussions particular attention is paid to the place of rhyme in the context of imitating to the style of the previous speakers based on which it is clear that Nazir while following the past poets' ghazals continues

the most important method of their work in rhyme creation. The relevant refinement leads to the former as well. At the same time, the use of other words, repetition of rhymes and their semantic evolution as one of the important peculiarities of the Indian style, as well as poetic content. From the consideration and research of the subject, the author of the article comes to the conclusion that Nazir alongside with the use of different types of rhyme made an endeavor to conduct experiment with the creation of rhymes by using words that are less in the position of this pillar of poetry, which in general makes the poet's speech comment.

Баррасӣ ва таҳқиқи қофия ҳамчун унсури муҳими шеър дар адабиётшиносии тоҷик аз нимаи аввали қарни бистум оғоз ёфта, то имрӯз бо усулҳои мухталиф давом дорад. Китобҳои арзишманди Баҳром Сирус бо номи «Қофия дар назми тоҷик» (1955), «Арӯзи тоҷикӣ» (1963) ва «Назарияи нави қофиябандӣ дар назми тоҷик» (1972) ба ҳукми сарчашмаҳои нодири таҳқиқ ва омӯзиши қофия дар шеъри тоҷикӣ то кунун мавриди баҳрабардорӣ қарор доранд. Ҳамчунин фасли сеюми китоби «Санъати сухан»-и Тӯракул Зехнӣ, ки «Қофия» ном дорад, низ дар шинохт ва ҷойгоҳи қофия дар шеър аз аҳамияти муҳиме бархурдор мебошад. Ҳарчанд бахши мазкур бори аввал ба китоби «Санъати сухан», ки соли 1992 ҳамроҳ шуд, вале маълум аст, ки он ҳамчун як тадқиқоти муҳим солҳои пеш ба қалам омада, дорои аҳамияти муҳим дар шинохти ҷойгоҳи қофия дар шеър ба шумор меравад.

Дар навбати аввал бояд таъкид намуд, ки дар андешаҳои назарии гузаштагони мо қофия яке аз рукҳои аслии шеър доништа мешавад ва ҳатто шеърро каломи мухайял, манзум ва муқаффо доништаанд. Тӯракул Зехнӣ андешаҳои Шамс Қайси Розӣ, Насируддини Тӯсӣ ва дигаронро дар бораи қофия зикр намуда, ба ин восита нақши таъсирбахши онро дар ташаккули шеър таъкид медорад. Аз ҷумла, ҷунин менависад: «Шамс Қайси Розӣ дар «Ал-муъҷам» шеърро сухане андешада, мавзун ва мураттаб ҳисоб менамояд, ки саҳт пойбанди қофия аст. Танҳо Насируддини Тӯсӣ дар «Меъёр -ул-ашъор» ва «Асос ул-иктибос» мегӯяд: «Шеър дар назди омма каломест муқаффо(қофиядор) ва мавзун, дар назари аҳли мантиқ каломест маънавӣ ва мавзун». Ў ҳатто агар қофия монеи чараёни илҳомӣ шоирӣ шавад, онро ба як тараф мемонад. Ў аз шеър чашмдори дурахшандагии андеша. ҳаёл ва оҳанг аст» [1, с.375].

Муаллифи «Санъати сухан» дар чараёни таҳлили нақду назарҳои донишмандони гузашта ба натиҷае мерасад, ки «арӯзиёни классик, ба ҷуз Насируддини Тӯсӣ» қофияро рукни асосии шеър медонистанд. Аввало калимаҳои қофияшавандаро рӯи қоғаз менавиштанд. Инчунин барои як қофия чандин мазмун фикр карда, яке аз онҳоро, ки ба қофия вобастагии бештаре дорад, интихоб мекарданд. Бинобар ин, шоирро қофиясанҷ ҳам номидаанд. Шамси Қайси Розӣ ва дигарон сараввал интихоби қофияро тавсия кардаанд [1, с.376].

Ниҳоятӣ хулосаи Тӯракул Зехнӣ аз баррасии мулоҳизаҳои донишмандони илми балоғат дар гузашта роҷеъ ба ин рукни шеър дар он ифода меёбад, аст, ки ҳарчанд ин рукни муҳим дар сохтори навҳои шеъри суннатӣ ҷойгоҳи муҳим дорад, «вале вазифаи он на ба дараҷаест, ки ягона пояи асосии шеър ҳисоб ёбад. Қофия фақат ба он дараҷа аҳамият дорад, ки мазмун шакро таъйин кунад ҳам, шакл дар навбати худ воситаи ифодаи мазмун ва ба ин маънӣ фаъол аст» [1, с.376].

Албатта, баррасии масоили назарии шинохти қофия ва радиф дар баробари осори мазкур дар силсилаи тақиқоти дигар аз донишмандон кишварҳои форсизабон низ ба мушоҳида мерасад, ки аз ҷумлаи онҳо китоби донишманди соҳибном Сирусӣ Шамисо «Ошноӣ бо арӯз ва қофия» мебошад [12]. Аз ин рӯ, ин ҷо ниёзи такрори назароти мазкур боқӣ наместонд. Вобаста ба ин, ба таври қуллӣ масъалаи ҷойгоҳи қофия дар ғазалиёти Назирии Нишопурӣ мавзӯи аслии мақолаи мо хоҳад буд.

Дар заминаи мутолеаи девони Назирии Нишопурӣ маълум мегардад, ки шоир дар чанд маврид вожаи қофияро низ ҳамчун унсури шеър ба қор бурда, ба таъбири Тӯракул Зехнӣ калимаи «қофияандеш»-ро дар мақоми шоир низ истифода кардааст. Ҷое нахуст вожаи «қофияандеш»-ро ба маънии дар фикри қофия будан қорбаст карда, таъкид медорад, ки вақте сухани ишқ ба забон ояд, онро месароям ва сабру хиради андеша аз қофия надорам:

*Ҳар навъ, ки ояд сухани ишқ, сароям,
Сабру хиради қофияандеш надорам [3, с.247].*

Дар ду маврид бошад, вожаи «қофиясанҷ»-ро ба маънии шоир ба қор бурдааст, ки ин таваҷҷӯҳи Назирӣ ва қорбурди ин вожа ба маънии ғундаи шеър назари махсуси вайро дар мавриди нақши муҳими ин рукни шеърӣ дар эҷоди он баён медорад:

*Гарчи ба чавлони фаҳм пай ба сухан бурдаанд,
Гирди сухан гаштаанд қофиясанҷони ӯ.*

*Гар ба хаёли дигар аз сухан афтодаанд,
Баҳри ғалат кардаанд қофиясанҷони ӯ [3, с. 416-417].*

Дар ин қасидаи шоир ҳатто вожаи қофиясанҷ ба маънии шоир такрор омадаву яке аз хусусиятҳои сабки ҳиндиरो таҷассум намудааст. Дар навбати аввал Назирӣ қофиясанҷро дар мавриди ба мақсад нарасидан ва гирди сухан гаштан мавриди истифода қарор додааст. Шоир таъкид намудааст, ки ҳарчанд шоирон ба маънии сухан то андозае пай бурдаанд, вале зоҳиран ба умқи маънӣ нарафтаву гирди сухан гардидаанд. Вале дар мавриди дигар таъкид медорад, ки агар ба хаёле дигар аз доираи суханварӣ берун мондаанд, аммо ғалатҳои фаровоне кардаанд. Дар байти аввал шоир гирди сухан мегардаду ба асли матлаб намеравад ва дар ҳоли дуом ба ғалатҳои фаровоне роҳ медиҳад. Дар назари аввал метавон таъкид дошт, ки бо назардошти он ки Назирӣ Нишопурӣ муҳимтарин суннатҳои шеъри гузаштагонӣ хешро давом додааст, дар шеваи қорбурди қофия ӯ пайравони шоирони пешин аст. Ба дигар таъбир, падидаҳои қофиясозӣ шеъри пешининро давом додааст. Аз ҷумла, ғазали мазкури Назирӣ Нишопурӣ бо истиқбол аз шеваи қофиясозии ғазали Ҳофизӣ Шерозӣ суруда шудааст, чун дар пайравӣ аз он суруда шуда, такрори калимаҳои қофияшаванда низ ин равишро бозгӯӣ мекунад:

*Дар парда раҳ надоданд вақти сухан саборо,
Ман нек мешиносам пайгоми ошноро.
Айши диёри гурбат чун барқ даргузор аст,
Натвон ба қайд кардан завқи гурезноро.
Ваҷду самои сӯфӣ холӣ аз он мақом аст,
Чизе ба ёр монад он оҳуи Хиторо.
Аз хурдае ки дорад гул, дар қабо нагунҷад,
Чое ки ҳаст завқе, мегардад ошкоро.
Бо фақру тангдастӣ шум аст уҷбу мастӣ,
Дар кишвари гаюрон нахваст кушад гадоро.
Бар қадри қобилият доданд, ҳар чӣ доданд,
Ҳақроғст бар ту ҳуҷҷат, тухмат манех қазоро!
Аз марғзори уқбо, ё сабззори дунё
То донам, аз кучой, ҳарфе бигӯ, Худоро!
Инсофу меҳробонӣ аҳд аз чаҳон барандохт,
Шуд ростӣ хушомад, шуд дӯстӣ мудоро.
Бо шоҳи шиқбозон охир касе бигӯяд:
Бе обу дона куштӣ мургони хушнаворо!
Аз коҳиши муҳиббон бар қадри худ фазоянд,
Бо ин хасисмардум ёрӣ мағир, ёро!
Хушфитратӣ, Назирӣ, ҳалли дақиқи худ кун,
Ҳосил зи кори мардум бонгест осӣро [3, с.4-5].*

Ғазали Ҳофиз

*Дил меравад зи дастам, соҳибдилон, Худоро,
Дардо, ки рози пинҳон хоҳад шуд ошкоро.
Киштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад, ки боз бинем дидори ошноро.
Даҳруза меҳри гардун, афсона асту афсун,
Некӣ ба чои ёрон фурсат шумор моро.
Дар ҳалқаи гулу мул хуш хонд дӯш булбул,
Ҳота-с-сабӯҳа ҳуббу ё айюҳа-с-сукоро.
Эй соҳиби каромат, шукронаи саломат,
Рузе таваққуде кун, дарвеши бенаворо.
Осоиши ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:
Бо дустон мурувват, бо душманон мадоро.
Дар кӯи некномӣ моро гузар надоданд,
Гар ту наменписанди, тағйир кун қазоро.
Он талхваш, ки сӯфӣ уммулхабоисаш хонд,
Ашҳолано ва аҳло мин кублат -ил- узоро.
Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,*

*К-ин килиёи ҳастӣ Қорун кунад гадоро,
Саркаш машав, ки чун шамъ аз гайратат бисӯзад,
Дилбар, ки дар қафи ӯ мум аст, санги хоро.
Оинаи Сикандар, Чоми Чам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро.
Туркони порсиғӯ бахшандағони умранд,
Соқӣ бидеҳ башорат пирони порсоро.
Ҳофиз ба худ напӯшид ин хирқай майолуд,
Эй шайхи покдоман, маъзур дор моро [14, с.41-42].*

Дар чараёни муқоисаи шеваи қофиясозии Назирӣ маълум мешавад, ки дар баробари такрори вожағони *Худоро, ошқоро, мадоро, гадоро, қазоро, ёро* ва амсоли ин, чанд вожагонери истифода мекунад, ки дар сурудаи Ҳофиз мушоҳида намешаванд. Ин ҷо боз ҳам тозақориҳои Назирии Нишопурӣ ба назар мерасад. Ҳарчанд аз нигоҳи сохтори кулӣ ва миқдории умумии байтҳо ғазали Ҳофиз нуфуз дорад, аммо Назирӣ дар ҳаҷми 10 байт дар чанд маврид вожағони дигарро дар мақоми қофия баргузида, шеваи кори хешро тағйир медиҳад. Аз ҷумла, калимаҳои «саборо», «гурезпоро», «хушнаворо» ва «осиёро» дар таркиби ғазали Ҳофиз ҳамчун калимаҳои қофияшаванда дида намешавад. Дар баробари ин, калимаҳои «гурезпо» ва «хушнаво» дар қолиби калимасозии мураккаби сабки ҳиндӣ эҷод гардидааст, ки сабки нигориши Назириро ба ин шева наздик намудаанд. Ҳамчунин аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа низ ғазали Назирӣ нисбат ба ғазали Ҳофиз фарқи бештар дорад. Дар назари аввал, бо тақозои маъниофариниҳои хоси сабки ҳиндӣ доираи муайяни мавзӯҳоро фаро мегирад. Ҳамчунин вожаҳои қофияшаванда дар ҳар ду ғазал аз назари маънӣ тафовутҳои муайянеро соҳибанд ё ба таъбири дигар калимаҳо бо маъниҳои аз ҳамдигар фарқкунанда ба кор рафтаанд. Барои намуна ба муқоисаи як байтӣ аз ҳар ду ғазал, ки дар онҳо калимаҳои ба ҳам монанд қофия шудаанд, муроҷиат мекунем. Ҳофиз фармудааст:

*Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин килиёи ҳастӣ Қорун кунад гадоро [14 с.42].*

Назирӣ мегӯяд:

*Бо факру тангдастӣ шум аст уҷбу мастӣ,
Дар кишвари гаюрон нахват кушад гадоро [3, с.5].*

Ба мушоҳида мерасад, ки дар маъниофаринӣ ва баёни матлаб то ҷое афкори муҳолифи ҳамдигар баён шудааст. Ҳофиз таъкид мекунад, ки хангоми тангдастиву нодорӣ ба шодиву нишот бикӯш ва ғами нодорӣ махӯр, зеро дар рӯзгори одамӣ ҳар иттифоке метавонад биафтад. Кимиёи ҳастӣ (зиндагӣ, ҳаёт) метавонад инсонро нодорро рӯзе дорову сарватмандеро нодор гардонад. Ба таъбири дигар, кимиёи ҳастӣ метавонад, ки гадоро ба мартабаи Қорун бирасонад. Аммо назари Назирӣ комилан хилофи дидгоҳи Ҳофиз аст. Ӯ мефармояд, ки хангоми тангдастиву факр гуруру мастӣ бад аст, зеро дар миёни гаюрон мутақаббирон бар он ҳол қарор гирифтани гадо боиси марги ӯ хоҳад гардид. Ҳарчанд дар ҳар ду маврид вожаи қофияшудаи «гадо» ҳамон маънии нодор, фақирро ифода мекунад, аммо вобаста ба маънии куллии байтҳо ду матлаби муҳолифи ҳам баён шудааст, ки ба як шахс, яъне гадо нисбат доранд.

Назари Ҳофиз дар беғамии инсон дар ҳоли тангдастӣ мусбат аст, аммо Назирӣ чунин ҳолро номатлуб ва ҳатто шум мешуморад, ки поёнаш ба марг меанҷомад. Вожаи гадо ҳам дар байти Ҳофиз ва ҳам дар байти Назирӣ ҳукми масал дорад, яъне барои исботи назари кулӣ ҳар ду шоир гадоро мисол оварданд. Назирӣ бошад ин шеваи баёнро бештар дар пояи яке аз хусусиятҳои сабки ҳиндӣ ба унвони унсурӣ тамсил ба кор бурдааст.

Ҳамин тавр, дар аксар қасида ва ғазалҳое, ки Назирии Нишопурӣ аз Анварӣ Ҳофиз, Бобо Фигонӣ, Урфии Шерозӣ ва дигарон истиқбол намудааст, чунин шеваи қофиясозӣ дучор меояд. Масалан, Урфии Шерозӣ дар матлае аз ғазали хеш овардааст:

*Сад чашмаи захр аз лаби доғи дили мо рехт,
Ғам равгани талхе ба чароғи дили мо рехт [15, с.337].*

Назирӣ дар ҷавоби ин ғазали Урфӣ сурудааст:

*Ҳичрон намаке суду ба доғи дили мо рехт,
Савдои ту отаи зи димоғи дили мо рехт [3, с.60].*

Мусаллам аст, ки донишмандони қофияшинос навъҳои мухталифи онро муқаррар кардаанд ва миқдори он то ба 25 адад расидааст. Аммо нуфузи қофияҳои мураддаф, ки истифодаи он

қабл аз калима ё ибораҳои радифшуда маъмул аст, аз ҷумлаи навъи қофияҳои пуркорбурд дар ғазалиёти Назирии Нишопурӣ ба шумор меравад. Аз ҷумла, дар ғазали зерин калимоти «аёғ», «чароғ», «димоғ», «боғ», «доғ», «суроғ» ва «зоғ», қабл аз вожаи “кучост”, ҳамчун қофияи мураддаф ба кор рафтаанд:

*Хумори май ба лабам қуфл зад, аёғ кучост?
Калиди майкада гум кардаам, чароғ кучост?
На андалеб ғазалхон, на шохи гул хандон,
Дар ин баҳор касеро дилу димоғ кучост?
Шукуфаро ба нами абр чома дар гарав аст,
Бараҳнаро сару сомони айши боғ кучост?
Яке ба гирди гулистони хеш сайре кун,
Бибин, ки як гул бе сад ҳазор доғ кучост?
Ҳазор ҷинси муродам ба вақт дар гарав аст,
Даме, ки соҳиби вақте диҳад суроғ кучост?
Ба хуни дида Назирӣ бисозу бода маҳоҳ,
Барои зог мае ҳамчу хуни зог кучост? [3, с.60].*

Нуктаи қобили тавачҷуҳ он аст, ки Назирӣ дар мавриди дигар аксар калимотеро, ки дар мақоми қофияи муқайяди мураддаф ба кор рафтаанд, ҳамчун қофияи мутлақ истифода кардааст, ки тавачҷуҳ ба матни комили ғазали зер ин андешаро собит мекунад. Дар баробари ин, чанд вожаи дигарро низ, ки дар мисоли роғ, чароғ, лоғ ва монанди ин ба унвони қофияҳои нав афзудааст:

*Гӯяд саҳар, ки шаб гузар афкандаӣ ба боғ,
Гулҳо нишон диҳанд зи ту, булбулон суроғ.
Ҳар шом ҷустуҷӯи ту орад ба боғу кӯй,
Ҳар субҳ ҷустуҷӯи ту дорад ба боғу роғ.
Фирдавс гайрат ораду ризвон ҳасад барад,
Ба ҳар замин, ки бо ту муяссар шавад фароғ.
Заҳмам ба бӯи мушки ту табҳола дар даҳан,
Дорам зи шӯри лаъли ту хуноба дар аёғ.
Нури ситораҳо ҳама аз офтоби туст,
Рӯйи ту ҳаст, нест гам аз мурдани чароғ.
Онро, ки доғи шиқ ба мастӣ ниҳодаӣ,
Тойиб ҳазор бӯса занад бар нишони доғ.
Моро, ки фоли айши қудуми ту матлаб аст,
Хуштар бувад зи нағмаи булбул ғигони зог.
Мағз аз бухури миҷмари зулфат муаттар аст,
Ҷоми майе, ки аз ту муаттар кунам димоғ.
Аз дӯст гӯ, Назирӣ бо дӯст дам барор,
Ғайр аз ҳадиси меҳру вафо лоба дону лоғ [3, с.214].*

Дар баробари ин, ба мушоҳида мерасад, ки дар байти дуҷуми ғазал, яъне

*Ҳар шом ҷустуҷӯи ту орад ба боғу кӯй,
Ҳар субҳ ҷустуҷӯи ту дорад ба боғу роғ [3, с.214].*

қофияи дарунӣ низ ҷой дорад. Ин ҷо вожаҳои “орад” ва “дорад” ба ҳам қофияи дарунӣ шудаанд ва аммо як тозақории дигаре, ки ин ҷо мушоҳида мешавад, қабл аз қофияи дарунӣ омадани такрори ибори «ҷустуҷӯи ту» дар ҳар ду мисраъ мебошад, ки ба гунае қабл аз қофияи дарунӣ, гӯё радифе эҷод намудааст, ин ибори такрор тобеи ҳамон вожаҳои қофияшуда дар даруни мисраъҳо мебошанд. Вобаста ба ин ки дар сабки ҳиндӣ маъниофаринӣ ва мазмунсозӣ нақши муҳим дорад, гоҳо ба мушоҳида мерасад, ки калимаҳо дар қофия такрор мешаванд. Агарчӣ ин суннати қофиясозӣ ё такрори қофия дар гузаштаи шеърӣ форсӣ камтар ба мушоҳида мерасад, вале ба мушоҳида мерасад, ки бо назардошти афзалият бахшидан ба маънисозӣ дар ғазалиёти Назирӣ чунин такрори қофия ба назар мерасад. Масалан, дар порчаи ғазали зерин ба мушоҳида мерасад, ки вожаи «соф» ду маротиба қофия шудааст:

*Ба шаҳри ҳолати ман номаҳо дар атроф аст,
Ҳазор қофилаам зери бори ӯ соф аст.
Ба меҳрубони ӯ эъти мод натвон кард,
Ки тозаошиқаму хотираш ба ман соф аст.
Ба нола ашқифионам, ки тозадавлатро,
Атои ним дирам дастгоҳи сад лоф аст [3, с.61].*

Вобаста ба пайванди калимаи “соф” ба вожаҳои мавриди назар, ки дар асоси онҳо ибораҳои муайяне эҷод гардидааст, таҳаввули маъноии калимаи мавриди назар ошкор мегардад. Дар байти аввал ибораи «зери бори ӯ соф аст» шакл гирифта, ки дар таркиби он калимаи «соф» ба маънии бетаъсир, бетағйир, яқсон ба қор рафтааст. Дар байти дигар бошад, дар батни таркиби «хотираш ба ман соф» аст, ба маънии беғаш, бидуни қайд, ҳоли аз ҳама ғараз мавриди истифода қарор гирифтааст, ки ин матлаб ба тозақориҳои Назирӣ дар ҷараёни такрори қофия дар ғазал ишорат мекунад. Ҳамчунин ба назар мерасад, ки дар байти аввал ва байти қабл аз мактаи ғазал низ калимаи «атроф» такрор шудааст. Байти мазкур чунин аст:

Ба як табассуми дуддидам фароҳам соз,

Ки чун руҳи ту парешонам, аз атроф аст [3, с.61].

Маълум аст, ки дар байти аввал вобаста ба таъкиди шоир сухан дар бораи аз ҳар тараф расидани номаҳо барои баёни шарҳи ҳоли ғўянда меравад. Ин ҷо сухан аз ғўшаву қанор меравад, ки аз он самт номаҳо барои шарҳи ҳоли ман меояд. Аммо дар байти дигар бошад, ҳарчанд зоҳиран ғўё қаробати маъноӣ ба байти аввал мушоҳида мешавад, ин ҷо ҳосили сухани шоир эҷоди парешонҳои аз дасти атрофиён мебошад ва зимнан дар байти боло атроф ба маънии ҷаҳор тараф, ғўшаву қанор ва дар байти мавриди назар то ҷое ба маънии атрофиён, аҳли гирду атроф, ононе, ки дар қанори ӯ қарор гирифтааст, ба қор рафтаанд. Дар ғазалиёти Назирӣ дар сохтмони қофия истифода аз калимаҳои нодир ё вожагоне, ки дар шеър гузашта дар мақоми қофия камтар ба мушоҳида мерасанд, низ ҷой доранд, ки навъе ба тозақориҳои вай дар қофиясозӣ ишорат мекунад. Ин шеваи қофиясозӣ то андозае хеле душвор ҳам ҳаст, чун дар навбати аввал дар калимаҳои, ба қор мераванд, ки дар қофиясозӣ камтар ба қор мераванд ва вожаҳои мавриди истифода низ дар ин замина зиёд ҳам нестанд. Ин усули қофиясозиро метавон ба гунаи дигар таҷрибаҳои нодирӣ шоир ба шумор овард. Барои намуна, ба ғазали зерини шоир назар меафканем, ки дар он қофиясозӣ тавассути чунин шеваи нодир сурат гирифтааст:

Оне ба асар дорию шаъну ба тасарруф,

Дилҳо нашавад шефтаи кас ба такаллуф.

Фикри ту ба ваҳдат барад аз фикри маҷозам,

Ҳарчанд ки табъам бигурезад зи тасарруф.

Бар қомати мо қисвати тақсир буридан,

То зеби Худованд шавад афву талаттуф.

Лаб боз қашидем, ки меҳри ту дарояд,

Пистони қарам шир дарорад ба таваққуф.

Аз ғабни замоне, ки ба қайди ту набудам,

Дар худ ба ғазаб бинаму дар ту ба таассуф.

Чун гурӯнаи сифла ба хони ту расидам,

Аз луқма бисӯзам лабу кому накунам туф.

Мастурии ту беш қунад шавқи Назирӣ,

Ҷуз исмати Юсуф надарад пардаи Юсуф [3, с.216-217].

Дар ин ҷо, ба мушоҳида мерасад, ки калимаҳои «тасарруф», «такаллуф», «талаттуф», «таваққуф», «таассуф», «туф» ва «Юсуф» қофияи мутлақ шуда омадаанд, ки назирашро дар ғазали гузаштаи адабиёти тоҷикӣ форс шояд ба мушоҳида нагирем. Дар баробари ин, шоир дар ин ғазал низ вожаи «тасарруф»-ро ду маротиба бо маъноҳои мухталиф такрор мекунад, ки таваққушро ба маъносозии хоси сабки ҳиндӣ бозгӯӣ менамояд. Дар умум, аз баҳсу баррасии анҷомёфта дар мавриди шеваҳои эҷоди қофия дар ғазалиёти Назирӣ Нишопурӣ равшан мегардад, ки барои ӯ дар сурудани ин навъи шеърӣ нақши рукни муҳими он қофия хеле вочиб аст. Ин аст, ки ҳатто ӯ дар чанд ҷои шоирро ҳамчун қофиясанҷ ном мебарад. Дар баробари он ки Назирӣ шеваҳои суннати қофиясозиро аз шоирони гузашта истиқбол мекунад, вале тавассути истифода аз вожагони нав, афзудани ҳаҷми абёт дар ғазалҳо, такрори калимаҳо бо ифодаи матлаб ва маъноҳои нав, тозақориҳои дар ин рукни сохтори шеър анҷом медиҳад. Дар баробари ин, дар қофиясозии Назирӣ истифодаи вожаҳои нодир ва таҷрибаҳои нав дар эҷоди қофия ба мушоҳида мерасад, ки кӯшишҳои навоҷаронаи шоирро шарҳу тафсир мекунад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Зеҳнӣ, Тӯрақул. Санъати суҳан/Т.Зеҳнӣ. – Душанбе: Адиб, 2007.- 400 с.
2. Қофилабошӣ, Саидхалил. Муқоисаи ашъори Назирии Нишопурӣ ва Урфии Шерозӣ. Рисолаи қоршиносии аршади адабиёти форсӣ. Донишгоҳи Фирдавсии Машҳад. – Машҳад, 1371-1371.- 292 с.
3. Нишопурӣ, Назирӣ. Девон /Ба тасхеҳу таълиқоти Муҳаммадризо Тоҳирӣ. – Техрон: Нигоҳ, 1389. – 647 с.
4. Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-л-ачам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон. Тарҷумаи Сайид Муҳаммадтақии Гелонӣ/ Шиблӣи Нуъмонӣ.–Техрон, 1368.– 564 с.– Ҷ. 1-2.
5. Пригарина, Н.И. Индийский стиль и его место в персидской литературе (вопросы поэтики)/Н.И.Пригарина.-Москва, 1999.- 328 с.
6. Ризоӣ, Аҳмад, Меҳроварон Маҳмуд. Баррасии мухтассоти дастгоҳҳои забонӣ дар қасидае аз Анварӣ ва истиқболи Назирии Нишопурӣ аз он//А.Ризоӣ/Фаслномаи мутолеоти Шибҳи Қораи Донишгоҳи Систон ва Балучистон. Соли панҷум, шумораи чаҳордаҳум,1392.-С.33-66.
7. Сабзаворӣ, Ризо Музаффарӣ. Назирӣ-шоири сабки ҳиндӣ ва Нишопур. Фаслномаи мутолеоти Шибҳи Қораи Донишгоҳи Систон ва Балучистон. Соли савум, шумораи ҳаштум, поизи 1390.- С. 139-150.
8. Сатторзода, А. Такмили бадеи форсии тоҷикӣ (дар заминаи навиштаҳои пешинӣ ва имрӯзӣ)/А.Сатторзода.-Душанбе, Адиб, 2011.- 330 с.
9. Сирус, Баҳром. Қофия дар назми тоҷик/С.Баҳром.-Сталинобод, 1955.-185 с.
- 10.Сирус,Баҳром.Арӯзи тоҷикӣ/С.Баҳром.–Душанбе:Нашриёти давлатии Тоҷикистон,1963–87 с.
- 11.Сирус, Баҳром. Назарияи нави қофиябандӣ дар назми тоҷик.-Душанбе, 1972-47 с.
- 12.Шамисо, Сирус. Ошноӣ бо арӯз ва қофия. –Техрон: Митро, 1393. -150 с.
- 13.Ҳофиз, Шамсиддин Муҳаммади Шерозӣ. Куллиёт / Муқобала ва тасхеҳи Муҳаммадсиддиқи Комил. - Техрон, 2001. - 356 с.
- 14.Шерозӣ, Ҳофиз. Девон. Таҳияи матн аз Шарифмурод Исрофилниё / Ҳофиз Шерозӣ.– Душанбе: Адиб, 2015.– 480 с.
- 15.Шерозӣ, Урфӣ, Ҷамолиддин Муҳаммад. Куллиёт. Ба кӯшиш ва тасхеҳи Валиюлҳаққи Ансорӣ. Ҷ.1.Техрон: Донишгоҳи Техрон, 1378, - 1014 с.

REFERENCES:

1. Zehni, Turaqul. The Art of Speech / T.Zehni. - Dushanbe: Man-of-Leters, 2007. - 400 p.
2. Kofilaboshi, Saidkhalil. Nazir Nishopuri's and Urfi Shirozi's Comparison of Poetry. Thesis on Persian literature. Mashhad University named after Firdowsi. - Mashhad, 1371-1371. - 292 p.
3. Nishopuri,Naziri.Divan/edited and corrected by Muhammadrizo Tohiri.-Tehran:View,1389. - 647 p.
4. Numoni, Shibli. Shahr-ul-Ajam or the History of Iran and Iranian literature. Translated by Sayyid Muhammad Taqi Gelani/ Shibli Nu'mani. - Tehran, 1368. - 564 p. - Vol. 1-2.
- 5.Prigarina, N.I. Indian Style and its Place in Persian Literature (poetic issues) /N.I. Prigarina. - Moscow, 1999. - 328 p.
- 6.Rezai, Ahmad, Mehrovaron Mahmud. Expert Review on Linguistic Devices in a Poem of Anvari and Naziri Nishapuri's its Reception // A. Rezai / Shibhi Korai reading section of Sistan University and Baluchistan. The fifth year, fourteenth issue, 1392.- P. 33-66.
- 7.Sabzavori, Reza Muzaffari. Naziri – a Poet of Indian Style and Nishapur. Bibliography of the Sistan University and Baluchistan. The third year, eighth issue, Fall of 1390. - P. 139-150.
- 8.Sattorzoda, A. Improvement of Tajik Persian Art (based on the writings of past and present) / A. Sattorzoda. – Dushanbe: Man-of-Leters, 2011. - 330 p.
- 9.Cyrus, Bahram. Rhyme in Tajik Poetry / S.Bahrom. - Stalinabad, 1955. - 185 p.
- 10.Cyrus, Bahram. Tajik Day / S.Bahrom. - Dushanbe: Tajik State Publishing House, 1963. - 287 p.
- 11.Cyrus, Bahram. New Theory of Rhyming in Tajik Poetry. - Dushanbe, 1972. - 47 p.
- 12.Shamiso, Cyrus. Acquaintance with Aruz and Rhyme. -Tehran: Mitro, 1393. -150 p.
- 13.Hafiz, Shamsiddin Muhammad Shirozi. Collection of Compositions / comparison and correction of Muhammad Siddiq Kamil. - Tehran, 2001. - 356 p.
- 14.Shirozi, Hafiz. Divon. Prepared by Sharifmurad Isrofilnia / Hafiz Shirozi. - Dushanbe: Man-of-Leters, 2015. - 480 p.
15. Shirozi, Urfi, Jamaliddin Muhammad. Collection of Compositions. Under the editorship of Waliulhaqqi Ansari. –V.1. Tehran: Tehran University, 1378. - 1014 p.